

Demény Péter

Fohász a látásért

Lelki alkatom a kirándulókéval ellentétes. „Miért mentél oda?” – kérdeztem egy nagy kirándulótól. „Mert ott van” – válaszolta megvetően.

Hát én nem azért megyek oda. Hanem azért, mert tudom, hogy mi van ott. Vagy legalább sejtem. Ebben persze van egyfajta sznobéria, hiszen az ember kiválasztja magának Párizst vagy Bolognát, Stuttgartot vagy Lendvát. És van egyfajta félelem is, az élet ellenőrzésének vágya.

Utazásaim mindenesetre megviselnek. Az egyik jobban, a másik kevésbé, de meg. Méghozzá úgy, hogy soha nem tudok eltekinteni a ki- vagy lemerülés lelki mozzanatától. Amikor márciusban Pesten jártam, a harmadik napon hívtak Noémi, hogy pozitív. Megbeszéltük, nem megyek haza, nehogy én is karanténba kerüljek. Az államtól kapott voucherekkel panziót foglaltam, ott szálltam meg. Vasárnap szálltam le Marosvásárhelyen, és hétfőn annyira megfájult a lábam, hogy szinte féltőden vonsoztam magam a szállóig, a szobám ráadásul a harmadikon volt.

Azt hiszem, ez tipikusan mai tünet: a 19. század szülőttei nem utaztak ilyen kínok között. Stendhal vagy Thomas Mann útinaplói a *kíváncsiság írásai*, az érdeklődés tanúvallomásai: ugyan mi is vár az emberre ott, ahol megérkezik?

Vagy pedig mivel foglalkozik útközben. A *Hajóúton Don Quijotéval* tulajdonképpen műhelynapló: az olvasó író műhelynaplója. Egyik barátom jegyezte meg különben, hogy Thomas Mann bárhol tudott dolgozni, otthon, emigrációban, hajón. Ez kétségtelenül egy megejtő biztonságról árulkodik, nevezzük akár az önzőség biztonságának – egy mai [20. vagy 21. századi embernek] sokkal jobban össze kellene szednie magát egy ilyen teljesítmény érdekében.

Lehet egyébként, hogy nem is csak az évszázadokról van szó, hanem a biztonság-ról egyáltalán. Ha a nagy erdélyi utazókat olvasom, Szász Jánost vagy Banner Zoltánt, az ő könyveikből is ugyanaz a biztonság árad, holott a *Felhőjáték Franekerben* vagy a *Kié vagy, Ausztrália?* szerzői bőven 20. századiak, és helyzetüket nem kell irigylésre méltónak tartanunk, bizonyára ők sem tartották annak: életük nagyobb részét Kelet-Európa egyik legkeményebb diktatúrájában élték le, onnan utaztak valamiképpen Nyugatra. Ám egy olyan típusú diktatúrának nagy előnye, hogy az ember *tudja, hol a helye*: az elnyomottak között, akik a zsarnok ellen láznak. Semmiféle manipuláció nem vehetett volna rá egy romániai magyart, hogy elhiggye, Ceaușescu nem zsarnok, hanem megváltó. Ez a tulajdonképpen iszonyú helyzet különös „adományokkal” járt, Hollandiát vagy Ausztráliát egyrészt úgy nézték, mint a megvalósult paradicsomot, másrészt – bizonyára cenzurális okokból is – gyanakvással figyelték a pénz uralmát.

Aztán elfogyott az irigyelni való. Az 1989-es fordulat az ábrándozó kelet-európaiaknak is megmutatta, hogy a világ bezárult és uniformizálódott. Kundera fokozatosan oda jutott, hogy mindennek vége, már sem az irodalom, sem a film nem a régi, Fellini halálával ennek a csodálatos művészetnek is befellegzett – holott a cseh író Franciaországban kezdetet új életet, és ismertségét is annak köszönhette, hogy ez a szerencse megadatott neki. De már a szerencsét sem lehet örömmel és főleg hosszan élvezni.

„Egy jó szemű, de úgy látszik, nem elég jószívű író, akit éppen ezért [rossz mája miatt] nem is nevezek meg, azt mondta egykor: 'a betegség a szegények utazása'. Olyasmit értett ezen, hogy a szegény ember minden élményét, kalandját, egyhangú élete minden eseményét nyavalyáinak köszönheti; éppen ezért másról sem beszél, csak bajairól; belőlük meríti mindazt a csevegnivalót, amit a gazdagok utazásaikról hoznak magukkal. A nyomorultak egyetlen beszédtemája: maga a nyomorúság.

Pontos és kegyetlen mondás – de azért fejleszthető is. A magam éppolyan pontos s talán még kegyetlenebb megfigyelése szerint némi kiegészítésre szorul, és pedig a következőre: 'a férfiak utazása viszont a katonaság.'” Ezt Székely János írja *A nyugati hadtest Ajánlásában*. Pontos és kegyetlen valóban, és egyáltalán nem áztatja magát a diktatúra ajándékaival. Pessimista filozófiájához méltó módon [filozófiát végzett a kolozsvári egyetemen] már 1979-ben sem hitt semmiben. Számára a zsarnokság mindössze azt bizonyította, amit már úgylis tudott: hogy ilyen kíméletlen állat az ember.

Sokan azért sokáig hittek még. Legalábbis, ha komolyan vesszük Kertész Imre *Jegyzőkönyvét*, akkor ezt kell mondanunk. „Lassan, egészen lassan borít el a szégyen; a lábujjamtól indul, a gyomorszájon keresztül a torkom, az agyam felé tolul. Jól tudom, hogy most majd napokig, hetekig, talán hónapokig is eltartó depresszióknak kell elébe nézmem. Miért hittem, hogy Bécsbe utazhatom? Miért hittem, hogy mást tehetek, mint amit eddig tettem? Rabként, a gondolataimat, a tehetségemet, az igazi lényemet eltitkolva éltem eddig, mert jól tudtam, hogy itt, ahol élek, egyedül rabként lehetek szabad. Jól tudtam, hogy ez a szabadság csak egy rab szabadsága, vagyis illúzió; de legalább – így hittem – becsületes illúzió, becsületesebb, mintha a szabadság illúziójában élnek rabként. Jól láttam ennek az életnek a veszélyeit, azt, hogy a rabélet végül rabbá tesz; hogy mélyen a század kulturális színvonala alá kényszerít, hogy látkörömet beszűkíti, tehetségemet felőrli. Mégis, így akartam élni, abban a hitben, hogy azért ez is élet, olyan élet, amelyet valakinek – talán éppen nekem – meg kell fogalmaznia. Miért akartam hát menekülni, vagy legalábbis némi szabadságra menni? Miért hittem, hogy változtathatok ezen az életen, amelyre már réges-régen úgy tekintek, amelyet már réges-régen úgy kezelek, mintha nem is az én életem lenne, hanem szigorú feladatként kapott vizsgálati tárgy, s amellyel szemben egyetlen kiváltságot – vagy ha jobban tetszik: szabadságot – őrzök még: hogy ha már leküzdhetetlenül megcsömöröttem tőle, két doboz altatóval meg egy fél üveg rossz albán konyakkal véget vessek neki...” 1993-as sorok, tehát koraiak, alig két éve omlott össze a Szovjetunió, s alig négy éve történt a rendszerváltás.

Az ember mást sem akar, mint szabadságra menni. De ha elmegy, akkor szociológiai jegyzetekkel tér vissza, mint Vintilă Mihăilescu, a kiváló román szociológus Kubából. Stephen Fry, a csodálatos angol színész, filmes útinaplót írt Dél-Amerikáról, és egy brazil milliomos azzal várta, hogy a palotája kapujában álló kitömött elefántokat nem ő ejtette el, ő ilyen ő nem tudna tenni. Mindenütt a probléma vár, akkor is, ha negyven fok van a tengerparton, és a pálmalevélbe öltözött kreol bőrű lányok buja táncokat járnak. Amikor Görögországba mentünk, Athénban a Trianon kávéház teraszán pihentünk meg. Minden név elsúlyosult, minden megbonyolódott, semmi sem egyértelmű.

Keresés történik, nem rácsodálkozás. Andrzej Stasiuk *Útban Babadagba* című könyve is *ellenkönyv*: arról szól, milyen Európa *nem* az íróé. Közben természetesen

az is megfogalmazódik, melyik az övé, de az ember arra vágyik, hogy ne valami ellen utazzon, hanem csak úgy, mint aki kíváncsi arra, amit ott látni fog.

Bizonyára a televízió és az internet is ludas ebben: már mindent tudunk, még mielőtt odaérnénk. A Stasiuk utálta Bécs nyugalmát persze nehéz a képernyőn keresztül megtapasztalni, de már tudjuk, hol a Schönbrunn és mi van benne, tudjuk, mi a Burg és hogy néz ki, látjuk, amint a műsorvezető Mayerlingbe tart a kocsiján. Nehéz megúszni a *folyamatos viszonyítást*, túl sok van a fejünkben és a szemünkben.

Újra felértékelődnek a leromlott helyek, mint Szálinger Balázs *Al-dunai álom* című kötetében. Azokon a helyeken, amelyekről ő ír, még elég kevéssé terjedt el az egyenlőség. Miért csodálkoznál rá egy szállodára, amely mindenütt ugyanúgy néz ki, s ugyanúgy nyitod ki a szobáját? Vagy a félnyomor, vagy valami lelki mozzanat, például egy nagyváros intimitása kell, hogy meglepődj, és ismét úgy tudhass írni, mint Marco Polo.

A fényképek is becsapják az embert. A barátom, akit esszém kezdetén idéztem, s aki valóban nagy kiránduló, a medvéket éppen úgy lekapja, mint a hollandiai gátat vagy a berlini utcasort. Íróként nem tud mit kezdeni a saját utazásaival, aminek nyilván alkati okai is vannak, de bizonyára az sem elhanyagolható, amiről beszélni szeretnék: a telítődés. Egyfajta lelki csömör senkit nem kerül el, és nagyon meg kell tisztulnunk ahhoz, hogy ne ábránduljunk ki, még mielőtt reménykedni vagy egyáltalán látni kezdenénk. Akkor talán nem viselne meg minden, mert időnk sem jutna a szenvedésre.

